

Monumentale marine

Een zeeslag van Pieter Cornelisz van Soest

Tekst John Brozius

*Pieter Cornelisz van Soest
'De slag bij Schooneveld
op 7 juni en 14 juni 1673.
Een monumentale marine
met episodes uit de Derde
Engels-Nederlandse Oorlog'
(detail, circa 1674). Het
in beeld brengen van een
zeeslag, met vaak honderden
oorlogsschepen, werd
meestal overgelaten aan
prentenmakers. Van Soest
koos ervoor op zijn doek
alleen de belangrijkste
spelers en confrontaties
bije te brengen. Hij gaf
speciale aandacht aan de
tweestrijd tussen Cornelis
Tromp, de mogelijke
opdrachtgever voor het
zeestuk, en zijn Engelse
rivaal Sir Edward Spragge.
Volgende pagina's: het gehele
schilderij.*

Kort na 1673 bracht Pieter Cornelisz van Soest de hoofdrolspelers van de Derde Engels-Nederlandse Oorlog (1672-1674) op één meesterlijk zeestuk bijeen, met op de voorgrond de memorabele tweestrijd tussen luitenant admiraal Cornelis Tromp op de Gouden Leeuw en zijn Britse aartsrivaal viceadmiraal Sir Edward Spragge op de Royal Prince. Van Soest zou zelf nimmer een wapen ter hand nemen, maar als schilder was hij zijn hele leven gefascineerd door de strijd op zee.

Het exacte geboortjaar van Pieter Cornelisz van Soest is niet bekend, maar wordt geschat op omstreeks 1620. Hij kocht in december 1642 het poorterschap van Amsterdam. Hij was weliswaar een 'schilder geboortich tot Amsterdam', maar het poorterschap was noodzakelijk om het schildersvak uit te oefenen en lid te worden van het schildersgilde. Hij trouwde op 23 april 1643 met de Amsterdamse burgerdochter Marretie Dircx met wie hij drie kinderen kreeg die volwassen werden. Van Soest kwam uit een doopsgezind nest en behoorde tot de Danziger Oude Vlamingen. In 1643 en in december 1670 wordt hij hun 'voorstander' genoemd, degene die de gemeenteleden

voorzat. Hij woonde ten tijde van zijn huwelijk op de Nieuwezijds Achterburgwal, waar de gemeente haar vergaderingen hield. Van Soest zou zich vrijwel volledig toewijden op het schilderen van zeeslagen. Er zijn thans zo'n dertig werken van hem bekend en de indruk ontstaat dat hij zijn hele werkzame leven, van 1642 tot 1673, elke zeeslag waarbij de Nederlandse zeemacht was betrokken tenminste eenmaal in beeld heeft gebracht. Tot zijn vroegste werken behoren een *Slag bij Duins* (1639), waarin Maerten Harpertsz Tromp een klinkende overwinning behaalde op de Spaanse Armada, en een serie van acht zeestukken met taferelen uit de *Zevenjarige Scandinavische Oorlog* (1563-1570). Hoewel Van Soest de schepen gedetailleerd uitschilderde, zijn de composities nogal statisch en breed opgezet. Hij wist zich in zijn latere zeeslagen, beïnvloed door zijn Amsterdamse collega's Ludolf Backhuysen en Willem van de Velde de Jonge, echter spectaculair te verbeteren. Net als zijn beroemde vakbroeders bracht Van Soest verschillende gebeurtenissen en verhaallijnen op één groot doek bijeen en werd de toeschouwer van nabij deelgenoot gemaakt van de eindstrijd die in de zomer van 1673 voor de Nederlandse kust had plaatsgevonden. Het laatst bekende werk van Van Soest, de monumentale marine die thans voorligt, behoort zonder twijfel tot zijn beste stukken.

Pieter Cornelisz van Soest
'De slag bij Schooneveld
op 7 juni en 14 juni 1673.
Een monumentale marine
met episodes uit de Derde
Engels-Nederlandse Oorlog'
(circa 1674). Olieverf
op doek, 151 x 239,8
cm. Gesigneerd: 'PV...'.
Herkomt: privécollectie
Groot-Brittannië en thans
verworven door Moveo Art
Collection.

Behalve de tweestrijd aan de
rechterzijde tussen Cornelis
Tromp op de Gouden Leeuw
en Sir Edward Spragge op
de Royal Prince, is iets meer
naar links het duel te zien
tussen Albert Banckert op
de Walcheren en de Engelse
opperbevelhebber prins
Rupert van de Palts op de
New Royal Charles. In het
verre verschiet is de spiegel
van het schip de Zierikzee
van Cornelis Evertsen
herkenbaar en nog verder
naar achteren bevindt zich
in een mêlee van schepen
het vlaggenschip de Zeven
Provinciën van Michiel de
Ruyter.

De achtergrond

Na de tekening van de Vrede van Münster (1648) ontstond er grote rivaliteit tussen de Nederlandse Republiek en Engeland. Nadat de Spanjaarden en Portugezen geleidelijk aan hun macht verloren en hun koloniale bezittingen voor het oprapen lagen, stredden beide landen om de hegemonie op zee. De Engelsen voerden na 1651 eenzijdig allerlei scheepvaartwetten in om de Nederlandse overzeese handel te belemmeren en met regelmaat werden Nederlandse koopvaardij schepen met hun lading in beslag genomen.

Door een klein vlagincident, veroorzaakt door Maerten Harpertsz Tromp, verklaarden de Engelsen in juni 1652 de Republiek de oorlog. Tussen 1652 en 1654, de Eerste Engels-Nederlandse Oorlog, werden in het Kanaal en op de Noordzee zes grote zeeslagen uitgevochten die meestal in het voordeel van de Engelsen uitvielen. Op 8 mei 1654 werd vrede getekend, want bij beide landen was de bodem van de schatkist in zicht gekomen. Het was eenieder duidelijk dat de vrede van tijdelijke aard zou zijn. In het voorjaar van 1665 waren de spanningen tussen Engeland en de Republiek opnieuw hoog opgelopen. De Engelsen hadden zowel alle Nederlandse forten aan de Afrikaanse westkust als Curaçao, Nieuw Amsterdam (het latere New York) veroverd en opnieuw dienden allerlei scheepvaartwetten als voorwendsel om Nederlandse koopvaarders in beslag te nemen. Op 13 juni 1665 vond bij Lowestoft het eerste treffen plaats tussen de Nederlandse en Engelse oorlogsvloot werd de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667) een feit. De Republiek had meer dan honderd schepen in zee

gebracht, waaronder veel omgebouwde koopvaardij schepen, maar deze bleken niet tegen de Engelse oorlogsschepen opgewassen. Bij Lowestoft gingen maar liefst zeventien schepen verloren, waaronder ook het vlaggenschip van admiraal Van Wassenaer van Obdam.

Direct na de slag werd in de Republiek haast gemaakt met de reeds geplande bouw van zestig nieuwe oorlogsschepen. De Engelsen wilden niet wachten tot de vloot was ingewerkt en vernamen bovendien dat de Franse vloot zich in 1666 bij de Nederlanders wilde aansluiten; ze besloten tot de aanval over te gaan.

Wat volgde was een van de langste zeeslagen uit de Europese geschiedenis: de Vierdaagse Zeeslag van 11 tot 14 juni 1666 (zie het schilderij van Van Soest op de volgende pagina's). Geen van beide partijen behaalde een beslissend voordeel, maar de Engelsen verloren tien schepen, waaronder het vlaggenschip de Prince Royal dat op de derde dag vastliep op een zandbank. De bemanning had zich aan Cornelis Tromp op de Gouda overgegeven, maar het schip werd tot zijn grote woede in brand gestoken op bevel van De Ruyter.

De Ruyter verweet de eierzuchtige Tromp de nederlaag

Twee maanden later lagen beide vloeten opnieuw tegenover elkaar in de Tweedaagse Zeeslag (4-5 augustus 1666). De Ruyter was voornemens met 2700 mariniers en steun van de Fransen een aanval te doen op de Engelse marinebasis Chatham aan de Theems, maar de expeditie liep uit op een fiasco. Tromp, commandeur over de achterhoede, besloot op eigen initiatief een aantal vluchtende Engelse schepen na te jagen en keerde pas op de tweede dag weer terug bij de hoofdmacht. De Ruyter die door deze actie in groot gevaar was gekomen, verweet de eierzuchtige Tromp de nederlaag en hij werd voor straf op non-actief gesteld.

Na ongeveer een jaar, de vredesbesprekingen met de Engelsen waren inmiddels al begonnen, kwam het plan om de marinebasis van Chatham aan te vallen opnieuw ter tafel en midden juni 1667 maakte De Ruyter met een vloot van ongeveer zestig schepen de overtocht. Zonder noemenswaardige tegenstand kon een dertiental opgelegde Engelse schepen tot zinken worden gebracht en werd het vlaggenschip de Royal Charles als prijs naar Nederland gesleept. Na de Tocht naar Chatham (19-24 juni 1667) kwamen de vredesonderhandelingen in een stroomversnelling terecht en op 31 juli 1667 werd in Breda de vrede getekend.

Jan Mijtens 'Portret van Cornelis Tromp' (1660). Olieverf op doek, 113 x 91 cm. Gesigneerd: 'a o 1660 J Mijtens F'. Collectie Kunsthandel Rob Kattenburg BV. Cornelis Tromp werd in 1660 benoemd tot schout bij nacht en hij liet zich in deze functie met harnas en commandostaf portretteren door de beroemde Haagse schilder Jan Mijtens. Het zou het eerste van vier portretten zijn dat Tromp bij Mijtens bestelde. De zeeslag op de achtergrond tussen een Engelse en Nederlandse vloot is vermoedelijk geschilderd door de zeeschilder Reinier Nooms.

De Derde Engels-Nederlandse Oorlog (1672-1674)

De Nederlandse Republiek waande zich door een alliantie met Engeland en Zweden veilig voor de expansiepolitiek van de Franse koning Lodewijk XIV, maar door een geheim verdrag dat hij met de Engelse koning Charles II had afgesloten werd in 1672 de Republiek de oorlog verklaard. Lodewijk XIV had zijn zinnen gezet op een annexatie van de Zuidelijke Nederlanden en zou de Republiek vanuit het zuiden binnenvallen. Een Engels-Franse alliantievloot zou gelijktijdig een landing uitvoeren vanuit zee. De Franse opmars over land verliep voorspoedig en binnen veertig dagen stonden de Franse troepen bijna voor de poorten van Amsterdam slechts tot staan gebracht door de Hollandse Waterlinie. De strijd op zee werd gevoerd onder het opperbevel van De Ruyter. Op 7 juni 1672 kon hij al direct met een verrassingsaanval de Engels-Franse alliantievloot voor de kust van Solebay een zware slag toebrengen. Tromp stond nog steeds op non-actief, maar in april 1673 wist stadhouder Willem III, onder de belofte dat Tromp zijn rivaal De Ruyter zou mogen opvolgen als opperbevelhebber, hem weer aan boord te krijgen. Tromp liet zich in de Derde Engels-Nederlandse Oorlog van zijn beste kant zien.

De Engels-Franse alliantievloot was na Solebay weer gereed gemaakt om een landing op de Zeeuwse kust uit te voeren en op 7 juni 1673 volgde de Eerste Slag bij het Schooneveld. De Ruyter had met zestig schepen een defensieve positie voor de zandbanken ingenomen en wist door een aantal tactische manoeuvres de vijandelijke linie te doorbreken. Zoals was te verwachten, bepaalde Tromp zijn eigen agenda. Hij koos met de Gouden Leeuw direct de aanval en raakte

Anoniem 'Portret van Sir Edward Sprague' (circa 1680). Mezzotint. Het onderschrift luidt: 'Sir Edward Sprague Knight, Admiral of the Blew Squadron in the year 1672 when fighting valiantly for his Country; he Gloriously expired in the bed of Honour'.

in gevecht met de Engelse admiraal prins Rupert van de Palts. Tromp dreigde te worden omsingeld door de Engelse hoofdmacht, maar een opletende De Ruyter, wiens bevelen blindelings door Banckert werden opgevolgd, wisten hem voor nader onheil te behoeden. Aan het einde van de dag was Tromp drie keer genoodzaakt geweest met zijn vlag over te gaan op een ander schip.

Spragge zwoer dat hij Tromp zou ombrengen

Aan beide zijden waren veel gewonden gevallen, maar omdat er nauwelijks schepen verloren waren gegaan, lagen beide vloeten op 14 juni opnieuw bij het Schooneveld tegenover elkaar. Ditmaal werd de vijandelijke vloot volkomen verast door het plotselinge uitkomen van De Ruyter. Toevallig was Spragge, toen de viceadmiraal van de voorhoede, aan boord bij Rupert voor overleg. Bevreesd dat zijn viceadmiraal niet op tijd terug zou zijn op zijn schip, trachtte Rupert de positie van de voorhoede in te nemen. De Fransen die deze manoeuvre niet begrepen, probeerden hem echter voor te blijven, waardoor de hele formatie uit elkaar werd getrokken. De Ruyter nam direct de hoofdmacht onder vuur, het eskader van Banckert richtte zich op de Fransen en Tromp koos de frontale aanval op het vlaggenschip van zijn directe tegenstander Spragge. Doordat beide vloeten naar de kust van Kent afdreven, werd het gevecht tegen de avond beëindigd.

De eed van Spragge

Dat Van Soest, als veel van zijn vakbroeders, het tweegevecht tussen Tromp en Spragge op de voorgrond plaatste, was volkomen gerechtvaardigd gezien hun beider reputatie als eierzuchtige en eigenzinnige zeeofficieren. Spragge was zijn zeelooptaan in de Middellandse Zee onder Rupert begonnen. Na bijna een jaar in Algiers als slaaf gevangen te hebben gezeten, begon hij voor zichzelf als commandeur op een Duinkerker schip. In 1661 keerde hij weer terug naar de Engelse admiraliteit en in juni 1665 werd hij voor zijn heldhaftig optreden in de Slag bij Lowestoft geridderd. Dankzij zijn loffelike optreden in de Vierdaagse Zeeslag (1-4 juni 1666) werd hij gepromoveerd tot viceadmiraal van de achterhoede. Hij nam ook deel aan de Tweedaagse Zeeslag op 4 en 5 augustus 1666, een slag die in het voordeel van de Engelsen werd beslist, maar waarin het eskader van de achterhoede waar hij deel van uitmaakte smadelijk door Tromp werd verslagen. Nadat Tromp publiekelijk had rondgebaand dat Spragge beter zijn vrouw, die een dochter was van een Duinkerker kaper, het commando had

kunnen geven, zwoer Spragge dat hij Tromp bij de eerstvolgende gelegenheid zou ombrengen. De confrontatie tussen beide mannen was tijdens de Tweede Slag bij het Schooneveld onbeslist gebleven, maar op 21 augustus 1673 lagen zij bij Kijkduin opnieuw tegenover elkaar.

De Slag bij Kijkduin

De Engels-Franse alliantievloot voor de kust van Kijkduin bestond uit zo'n negentig schepen tegenover zo'n 75 Nederlandse schepen onder bevel van De Ruyter. Door een tactische manoeuvre wist De Ruyter het Franse eskader te isoleren van de hoofdmacht, waarop de bevelhebber Comte d'Estreés met geheime orders van de koning zo weinig mogelijk schepen te verliezen, zich direct aan de strijd onttrok. Het felst werd er in de achterhoede gestreden tussen Tromp op de Gouden Leeuw en Spragge op de Royal Prince. De beladen tweestrijd tussen beide mannen duurde tot tegen de avond en was zonder twijfel het meest memorabele gevecht uit de hele Derde Engels-Nederlandse Oorlog. Na een hevig vuurgevecht had Tromp de Royal Prince in de vernieling geschoten, zodat Spragge met zijn vlag over moest gaan op een ander schip, de Saint George. Toen in de middag ook dit schip zwaar was beschadigd, wilde Spragge overgaan op de Royal Charles, maar tijdens de overtocht werd zijn sloep door een kanonskogel geraakt en verdronk hij. Tromp probeerde de stuurloze Royal Prince van Spragge prijs te maken, maar deze poging trok zowel de aandacht van Rupert als De Ruyter en Banckert, waarna de strijd in alle hevigheid losbarstte. Om 7 uur 's avonds eindigde het gevecht en wisten de Engelsen het schip weg te slepen. Het lichaam van Spragge werd geborgen en met alle honneurs begraven in Westminster Abbey.

In 2020 is door Rob Kattenburg BV een uitgebreide brochure over dit schilderij en het leven en werk van Pieter Cornelisz van Soest gepubliceerd, geschreven door Saskia Kattenburg.

Kunsthandel Rob Kattenburg BV
Eeuwigelaan 6
1861 CM Bergen NH
+31 (0)72 589 50 51
www.robkattenburg.nl

Bezoek op afspraak.

Pieter Cornelisz van Soest 'De derde dag uit de Vierdaagse Zeeslag van 11 tot 14 juni 1666'. Olieverf op doek, 66 x 108 cm. Collectie Scheepvaartmuseum, Amsterdam.